

УДК 37.01:159.922.72:[316.66:316.362 – 055.1]

Світлана Цюра, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки
Ірина Мицишин, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТАТУСУ І РОЛІ СУЧАСНОЇ МАТЕРІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДИТИНИ

У статті проаналізовано зміни в трактуванні соціального статусу ролі “мама” у контексті культурно-історичному. Систематизовано чотири когнітивні схеми статусу: центральний системоформувальний; підпорядкований; другої в ієрархії; основної життєво важливої особи для психоемоційного розвитку дитини. Розвиток пізнавального потенціалу дитини охарактеризовано відповідно до періодизації дитинства та узагальнено мінімальні та максимальні завдання, що їх виконує сучасна мама.

Ключові слова: соціальний статус “мама”, соціальна роль “мама”, пізнавальний розвиток дитини, психолого-педагогічна компетентність матері.

Табл. 1. Літ. 6.

Светлана Цюра, кандидат педагогических наук, доцент кафедры общей и социальной педагогики
Ирина Мыцишин, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры общей и социальной педагогики
Львовского национального университета имени Ивана Франко

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТАТУСУ І РОЛІ СУЧАСНОЇ МАТЕРІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕБЕНКА

В статті проаналізовані зміни в трактуванні соціального статусу і соціальної ролі “мама” в контексті культурному і історичному і зміст і місце її статусу в структурі сім'ї. Виявлені і систематизовані чотири варіанти трактування статусу “мама”: 1) центральний системообразуючий в структурі сім'ї; 2) підпорядкований; 3) другої в ієрархії; 4) головного життєво важливого особи для повноцінного психоемоційного розвитку дитини. Розвиток пізнавального потенціалу дитини охарактеризовано відповідно до періодизації дитинства і узагальнено завдання, які виконує сучасна мама, як мінімальні, необхідні для психічного розвитку, і максимальні, що стосуються розвитку когнітивної і психолого-педагогічної компетентності матері.

Ключові слова: соціальна роль “мама”, соціальний статус “мама”, пізнавальний розвиток дитини, психолого-педагогічна компетентність матері.

Svitlana Tsyura, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the General and Social Pedagogy Department
Iryna Myshchysyn, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the General and Social Pedagogy Department
Lviv Ivan Franko National University

THE HISTORICALLY-CULTURAL AND SOCIAL PECULIARITIES OF THE FORMATION OF STATUS AND ROLE OF CONTEMPORARY MOTHER IN THE CONTEXT OF THE CHILD'S COGNITIVE POTENTIAL DEVELOPMENT

The article analyzes the changes of explanation of social status and social role of “a mother” in the cultural and social context; the content and place of her status in the family structure. There are four statuses among them 1) “a mother” has a central system formation status in the family structure. In the structure of society the cult of the mother acts. According to the functions of “a mother” she is the regulator of relationships, the organizer of the life activity of all family members. 2) Subordinate status, “a mother” is a person who is in the designated place of her in the family hierarchy. In the structure of society there is an institution of maternity that provides the normalization of the mother's social role. In accordance with the role and functions, she is a person who “correctly” gives birth and educate “correct” children. 3) The status of the second in the hierarchy. The institute of the maternity provides the regulation of the rights of woman, both as woman and mother, on: the child, equality with her husband in resolving issues of internal economic life of the family. By role and functions, she is responsible for the birth and development of the child as a healthy and valuable person. 4) The status of the main life important person for the full psycho-emotional development of the child. The institute

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТАТУСУ І РОЛІ СУЧАСНОЇ МАТЕРІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДИТИНИ

of the maternity is developed by: a) psycho-pedagogical and social expansion and clarification of the mother's family role; b) the social blurring of the role of the mother under the influence of gender changes and changes in the family institution. The development of the cognitive potential of child is characterized according to periods of childhood and is summarized the tasks, which are carried out by the contemporary mother, as minimal, necessary for psychological development, and maximal, what need the developed cognitive and psychologically-pedagogical competence of the mother.

Keywords: *a social status of "a mother", a social role of "a mother", the cognitive development of the child, the psychologically-pedagogical competence of the mother.*

Постановка проблеми. Багато явищ і процесів сучасного соціокультурного простору мають глобалізаційний характер незалежно від рівня економічного розвитку і політичної ситуації певної країни. Прикладом одного із таких явищ є фемінізація вчительської та викладацької діяльності, масштаби якої викликають занепокоєння у групі споживачів освітніх послуг. Однак історичний поступ розставив акценти саме таким чином, що педагогічні професії з суто чоловічих стали переважно жіночими. У старшій середній і вищих школах таких країн, як, наприклад, США, Англія, кількість викладачів-жінок менша, ніж чоловіків, але не в початкових. Розвинені країни шляхом урядових ініціатив намагаються зберегти паритет жіночого і чоловічого представництва в дитячому садку і початковій школі, прагнучи збільшити там кількість чоловіків. Не менш вагомим явищем у світовому соціокультурному просторі є й те, що на виховання і розвиток дитини, не лише, як це склалося традиційно, дівчинки, а й хлопчика, має пріоритетний вплив саме жінка. Мама здебільшого є першою людиною, що створює середовище розвитку і виховання тривалий час, безпосередньо впливає на дочку і сина, частково зберігає цей вплив у дорослому віці. Нуклеарна сім'я, закріпившись як основний вид сімейних стосунків, звузила комунікативний простір внутрішньосімейної взаємодії і паралельно із дискурсом колективного виживання, що змінив індивідуальне виживання, виникло таке явище, як внутрішньосімейний симбіоз. Пролонгований з раннього дитинства на юнацький, а навіть дорослий вік симбіоз, як явище, нове для XX ст., став властивістю не лише для стосунків матері-дочки, що було і в попередніх століттях, а й для стосунків мама – син.

Місце сучасної матері в контексті пізнавального розвитку дитини визначається низкою соціальних та культурних особливостей, які сформувалися в другій половині XX ст. у всіх європейських країнах і мають глобальний характер. До них належать: гарантована державою можливість матерів доглядати маленьку дитину і до певного віку отримувати для цього матеріальну допомогу; правовий і соціальний захист материнства і дитинства, що забезпечує уряд

через законодавство та спеціальні соціальні програми; уже кілька поколінь матерів, які отримали обов'язкову освіту найнижче на рівні другого ступеня загальноосвітньої школи (середньої школи № 1); вихід жінок на один рівень із чоловіками в освітніх і кар'єрних можливостях; суттєвий зсув угору за віковою лінією періоду укладення шлюбу та часу народження жінками першої дитини. Тому доцільно цілісно проаналізувати соціокультурні зміни, що відбуваються із функціями і роллю матері та співвіднести їх із процесом формування пізнавального потенціалу дитини на перших вікових етапах її розвитку, тоді коли вплив матері на дитину є найбільш очевидним і безпосереднім.

Метою статті є аналіз особливостей, які характеризують статус та роль сучасної матері загалом та в контексті розвитку пізнавального потенціалу дитини: того, як статус і роль змінюються у плані історичному, культурному і соціальному та, відповідно до контексту, трансформуються, оновлюючи статусно-рольові характеристики матері (її місце і функції) у соціальному просторі сім'ї.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Упродовж XX ст. науковий аналіз впливу матері на розвиток дитини був зосереджений за двома напрямками, які з позиції психофізіології умовно можна назвати норма і патологія. Перший напрям було започатковано в дослідженнях З. Фрейда, К. Хорні, Е. Еріксона, Дж. Боулбі, М. Харлоу, Р. Харлоу, Р. Хінд, які систематизовано виклали свої погляди на унікальну роль матері у формуванні ранніх особистісних структур. Другий напрям найбільш масштабно започаткувала А. Фрейд, досліджували також Е. Кляйн, Д. Віннікотт, М. Маллер – порушення і затримка психічного розвитку дитини, проблеми і причини ранньої дезадаптації та деструкції. Узагальненим результатом цих напрямів був вияв характеристик емоційного зв'язку "мати – дитина", негативних наслідків втрати такого зв'язку для психоемоційного розвитку дитини, позитивні кореляційні залежності між відсутністю материнської любові й наявністю психопатологічних відхилень у пізнішому розвитку дитини. Серед вітчизняних психологів, які в другій половині XX ст. розглядали проблеми формування системи відношень матері до дитини,

питання про статус і роль матері, вивчали психотерапевт і психоневролог В. Гарбузов; психотерапевти Е. Ейдемільер, В. Юстіккіс (концепція “патологізуючої сімейної спадковості”, розгляд сім’ї як джерела психічної травми) [1; 6]; психотерапевт і психолог А. Співаковська (психотерапія щастя (беатотерапія) [3].

Безпосередньо пізнавальну активність дітей дошкільного віку досліджували І. Анікеєва, В. Галіцин, Д. Годовікова, С. Ладивір, М. Лісіна, М. Марусинець, Б. Мухацька, З. Плохій, Г. Стаднік, К. Щербакова, зокрема вплив на розвиток мислення – Р. Жуковська, П. Зінченко, П. Істоміна, О. Люблінська, О. Запорожець тощо.

Особливості підготовки молоді до сімейного життя та батьківства вивчали О. Демченко, В. Жуковський, Г. Фінчук, Л. Яворська. Становлення відповідальності батьків за розвиток дитини стало предметом дослідження О. Хартман [4]. Педагогічна просвіта батьків дітей дошкільного віку у США стала предметом дослідження С. Івасішиної, яка охарактеризувала три етапи досліджуваного явища і ствердила, що в США упровадження психолого-педагогічних теорій в методологію батьківської просвіти відбувається з 60-х років ХХ ст. Дослідник узагальнила, що “до основних завдань батьківської просвіти фахівці відносять допомогу батькам у дослідженні істинних почуттів малюка, установалення співробітницького спілкування між батьками й дітьми, нової етики стосунків родини з дитиною. На третьому етапі робиться нове, більш багатогранне визначення поняття “батьківська просвіта” (навчання батьків з метою: а) грамотного виховання й навчання дітей; б) упровадження педагогічного досвіду з питань розвитку батьківських знань щодо дитини та заходів стимуляції її інтелектуальних, фізичних, моральних здібностей; в) формування позитивної взаємодії батьків із дітьми та створення умов для батьківсько-вчительського співробітництва)” [2, 7].

Виклад основних результатів дослідження. Соціальний статус “мама”, як і будь-який статус – це загалом характеристика місця, яке займає людина в соціальному просторі стосовно до інших її членів, у цьому випадку середовища сім’ї. За критерієм активності суб’єкта соціальний статус може бути досягнутий завдяки власним зусиллям або привласнений [5, 47–48], отриманий за об’єктивних причин – приналежності до групи із об’єктивно високим чи низьким статусом. Наприклад, у певних культурах рабіня-мати статусу матері могла й не мати. Для характеристики поняття “статус” використовують назву пряму, або метафоричну, зміст статусу та місце в загальній статусній ієрархії.

Поняття “соціальна роль”, яке обґрунтували Р. Лінтон та Дж.Г. Мід, трактується як “соціальне замовлення”, тобто приписана функція – типовий аспект соціальної поведінки, в якій кожна людина вносить особистісне забарвлення. “Роль соціальна – сукупність норм, що визначають поведінку діючих в соціальній системі індивідів; залежно від їх статусу або позиції і саму поведінку” [5, 46]. У контексті сучасної сім’ї роль матері істотно змінила своє змістове наповнення. Якщо розглядати її саме як соціальне замовлення, то до найбільших змін у її змісті за останнє століття можна віднести завдання і особисту (у тому числі й соціальну та правову) відповідальність за дитину, а саме за її здоров’я та гігієнічні умови життя, психологічний комфорт і захищеність, ранній розвиток вродженого пізнавального потенціалу і творчих здібностей з подальшим сприянням, а також дії, що мають анімаційний, терапевтичний, лікувальний характер.

Порівняльний аналіз трактування соціального статусу “мама” у контексті соціокультурного та історичного, його змісту і місця в структурі сім’ї дав нам можливість виявити чотири варіанти тлумачення, ставлення до статусу “мама”, які доцільно охарактеризувати як **когнітивні схеми-моделі, а саме:**

1. Мама має центральний (системоформувальний) статус у сім’ї.

2. Мама має підпорядкований статус.

3. Мама має статус другої в ієрархії.

4. Мама має статус основної життєво важливої особи для повноцінного психоемоційного розвитку дитини (табл. 1).

Розвиток пізнавального потенціалу дитини умовно можна розподілити на етапи відповідно до вікових та узагальнених завдань, що їх виконує сучасна мама, розподіливши їх на мінімум, необхідний для розвитку, та максимум, що відповідатиме інтелектуальному потенціалу та психолого-педагогічній компетентності матері.

I. Пренатальний період. Мінімумом, що необхідний для закладення когнітивного потенціалу дитини, є повноцінне харчування і здоровий спосіб життя матері під час вагітності. Максимум, що забезпечує сучасне материнство, є свідомо організовуваний позитивний психологічний стан, мікроклімат сім’ї, спілкування з ненародженою дитиною матері і батька, позитивні враження від сприймання природи і продуктів культури.

II. Немовля. Необхідний мінімум – позитивне емоційне спілкування матері з дитиною, яке завдяки сенсорному сприйманню забезпечує активізацію мозкових структур і їх формування,

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТАТУСУ І РОЛІ СУЧАСНОЇ МАТЕРІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДИТИНИ

Таблиця 1.

Зміни соціального статусу і соціальної ролі “мама” у контексті історико-культурному

Соціальний статус	Феномен материнства у загальній соціальній структурі	Типовий спосіб виконання ролі – когнітивна модель материнства (інтерпретація ролі і функцій)
Високий, привласнений. Мама – має центральний системоформувальний статус у сім’ї	Культ матері	Є регулятором стосунків, організатором життєдіяльності всіх членів сім’ї. Функції матері частково виконують старші члени сім’ї
Здебільшого низький, привласнений. Мама має підпорядкований статус – це людина, що знаходиться на відведеному їй місці в ієрархії сім’ї (залежно від культури, традицій, її загального соціального статусу)	Інститут материнства: а) унормування соціальної ролі матері: хто може, хто ні; коли може; встановлення соціальних меж – допустимі і недопустимі способи	Є особою, яка “правильно” (вчасно, доцільно) народжує та виховує “правильних” (законних, здорових) дітей, бере участь у створенні та підтримує внутрішній уклад життя сім’ї, надає господарсько-економічну допомогу та емоційну підтримку чоловікові як голові сім’ї Функції матері частково виконують няньки, гувернери, старші члени сім’ї або старші діти
Високий, якщо досягнутий. Мама має статус другої в ієрархії, дуже значущої, важливої людини	Інститут материнства: б) урегулювання прав жінки, як жінки і матері на: дитину, рівноправність із чоловіком у вирішенні питань внутрішнього господарсько-економічного життя сім’ї та особливо тих, що стосуються народження, виховання, навчання й догляду за дітьми	Є відповідальною за народження і розвиток дитини, як здорової і повноцінної особистості. Вона виконує основну функцію – психологічної підтримки дітей і їх батька, а тому її права і позиція щодо питань пов’язаних із дітьми багато в чому є вирішальною. Функції матері частково доповнюють соціальні інституції і професіонали, старші члени сім’ї або старші діти
Високий, досягнутий або привласнений. Мама (або людина, яка виконує ці функції) – це основна життєво важлива особа для повноцінного психоемоційного розвитку дитини	Інститут материнства: в) психолого-педагогічне та соціальне розширення й уточнення сімейної ролі матері; г) соціальне розмивання меж ролі матері під впливом гендерних змін та змін інституту сім’ї	Присутність, позитивний вплив і терапевтична підтримка матері є необхідними для повноцінного розвитку дитини на етапі раннього дитинства та конструктивної взаємодії на наступних етапах розвитку дитини, бажано (за можливості) у конструктивних стосунках із батьком дитини, або шлюбним партнером. Функції матері частково доповнюють: батько, старші діти, соціальні інституції, професіонали, дуже рідко старші члени сім’ї

що не було завершено в попередньому періоді. Максимум – свідомо організовані інтеракції, що спонукають дитину до більш активної взаємодії з оточенням, у тому числі й іншими дітьми; активізація пізнавальних можливостей шляхом введення у простір сприймання дитини різноманітних сенсорних подразників.

III. Раннє дитинство. Мінімально, що може забезпечити мати для розвитку пізнавального потенціалу дитини – це дати простір спонтанній

пізнавальній активності і зробити цей простір безпечним для дитини та віддати її у заклад дошкільного виховання у разі своєї зайнятості. Максимально, що роблять сучасні матері – це розширюють матеріальне середовище, доступне до сприймання його дитиною, забезпечують розвиток пізнавального досвіду шляхом предметно-маніпуляційної гри, налагоджують і розширюють інформаційний та організаційно-діяльнісний рівні спілкування дитини з членами

сім'ї, а також забезпечують залучення дитини до групи ровесників для гри та відповідних віку занять загального розвивального і пізнавального характеру. У цьому віковому діапазоні частина сімей також організовує спеціальні види розвивальної діяльності, що спрямована на розвиток навиків раннього читання, оперування поняттями форми, розміру, функцій, класифікації об'єктів за типовими ознаками, групування тощо.

Висновки. “Материнська школа” у Я.А. Коменського – це перша школа дитини, і досі цивілізація не спромоглася подбати про систему підготовки вчителя для цієї школи, а отже, там діяли і діють механізми самоорганізації. Це означає, що, окрім позитивного досвіду, норм материнського ставлення, стилю і характеру материнської поведінки із покоління в покоління транслюються установки, стереотипи і стандарти материнської безвідповідальності, агресії, егоїзму, антипедагогічної та аб'юзерної поведінки. Видається доцільною трансформація ідеї “материнської школи” в заклад неформальної освіти – “Школу матері”, яка б допомогла сучасній жінці, що бере на себе відповідальність материнства, усвідомити свої актуальні відношення, когнітивні конструкти, розвинути їх, навчитися технік організації взаємодії і педагогічного впливу, яких не надала їй сім'я, що її виховала. Таким чином ранній пізнавальний розвиток буде відбуватися в умовах більш компетентного педагогічного впливу батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбузов В.И. *Нервные дети: Советы врача* / В.И. Гарбузов. – Ленинград: Медицина, 1990. – 176 с.
2. Івасішина С.В. *Організація педагогічної просвіти батьків дітей дошкільного віку у США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”* / С. В. Івасішина. – Харків, 2012. – 20 с.
3. Спиваковская А.С. *Психотерапия: игра,*

детство, семья: Т. 1 / А.С. Спиваковская – Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 304 с.

4. Хартман О.Ю. *Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія”* / О.Ю. Хартман. – Харків, 2010. – 20 с.

5. *Тематичний словник-довідник з соціології / За ред. В.В. Кохана; укл. А. Александровська, Є. Буга, Ю. Ткачук та ін. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – 112 с.*

6. *Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В. Юстицкий. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 672 с.*

REFERENCES

1. Garbuzov, V.I. (1990). *Nervnye deti: Sovety vracha* [Nervous children: Doctor's advices]. Leningrad: Medicine, 176 p. [in Russian].
2. Ivasishyna, S.V. (2012). *Orhanizatsiia pedahohichnoi prosvity batkiv ditei doshkilnoho viku u SSHA* [Organization of pedagogical education of parents of preschool age children in USA]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].
3. Spivakovskaya, A.S. (2000). *Psikhoterapiya: igra, detstvo, semya: T. 1* [Psychotherapy: game, childhood, family: V. 1]. April Press, EKSMO-Press Publ., 304 p. [in Russian].
4. Hartman, O.Yu. (2010). *Psykhoholichni chynnyky stanovlennia vidpovidalnosti batkiv za rozvytok dytyny doshkilnoho viku* [Psychological factors of development of parents' responsibility for the development of preschool age child]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].
5. Kokhana, V.V. (Ed). (2009). *Tematychnyi slovnyk-dovidnyk z sotsiologii* [Thematic vocabulary on Sociology]. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 112 p. [in Ukrainian].
6. Eidemiller, E.G. & Yustitskis, V. (2008). *Psikhologiya i psikhoterapiya semi* [Psychology and psychotherapy of a family]. Saint-Petersburg: Piter Publ., 672 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2017

25 грудня 2017

Різдво за Католицьким обрядом

Різдво – одне з найважливіших християнських свят, яке 25 грудня відзначають християни західного обряду, а через два тижні після цього – християни східного обряду. Різдво знаменує народження Ісуса Христа, який, за віруванням християн, посланий Богом у світ для спасіння людства. Саме цей день поділив історію на “до” і “після” – від народження Христа почалося сучасне літочислення під назвою “наша ера”.

